

Kíncses K. és Kass J. a szegedi Kass Galériában, 1991. Fotó: Kíncses Károly

Kíncses Károly és Kass János a Magyar Fotográfiai Múzeumban, 2003. Fotó: Bánki Vera

Kincses Károly

FOTÓK KASSRÓL, KASSTÓL, KASSNAK

„Én a dokumentálást fontos feladatnak érzem,

hiszen nagy kor részese és tanúja voltam és vagyok.”

„Elzúgtak az évek, évtizedek. Fesztettem porcelánt, öntöttem gipszet, faragtam követ, terveztem könyvet, tipográfiát. Kiállítást kiállítás követett. Évekkel ezelőtt leírtam egy francia lapnak, ma is érvényes: szeretek élni, szeretem a fűt, fákat, virágokat, az embereket, mindent, ami körülvesz, van, mozog, fejlődik. Szeretem a mozgást, lüktetést, az örökösen alakuló izgalmas életet, a mikrovilágot, amely körülvesz, a naponta ismétlődő megszokottat és a tágabbat, a soha nem látottat, a megsejtettet és a megsejtéseket. Szeretem az utazás örömeit, a számomra ismeretlen, új arcokat, idegen és megálmódott vidékeket, a vágy soha el nem érhető beteljesedését, a kielégületlenséget, a felfedezések és a nagy teljesítmények izgalmit (...).” (Kass: Írások és képek 11–12. o.) Hát ebben a folyamatban volt a neki tetsző helyzetek, helyek, emberek megragadásához, megőrzéséhez segítségére a fényképezőgép. Most próbát teszek elkülöníteni az elkülöníthetetlen, vizsgálódás céljából pillanat időre leválasztani Kass bonyolult és szerteágazó életművéről a fényképeket, hogy aztán az utolsó pont kirakása után ismét integráljam az egésszel, mert ott a helye. Erre biztatom az olvasókat is.

Könnyen eshet a szakmáját, választott művészeti ágát szerfelett kedvelő szakférfiú, szaknő abba a hibába, hogy túlértékeli annak jelentőségét, amit témájával választott. Ha már ő ennyit foglalkozik vele... Satöbbi. Elkerülendő ezt, szögezzük le, (titokban) nagyon szeretnék előállni egy új Kass képpel, nevezetesen, hogy kiváló grafikus, tipográfus, könyv- és bélyegtervező, szoboroló és író meg minden egyéb volt, de a fényképezésben aztán a legjobb. Szeretném ezt tenni, de nem így van. Kass Janó reggel a felkeléskor, a fogmosáskor, reggelizés és kávézás közben, fürdőnadrágban és zakóban is mindig, minden pillanatban művész volt, méghozzá nem is akármilyen. Így a fotói sem

mások, mint egy művész életének fontos, emlékezetes, időnként esztétikailag is ható termékei, időnként pedig a fotóművészet autonóm, tudatosan készített műtárgyai. Ha ez az álláspont elfogadható közös platformként, akkor innentől fogva pontosabban érthetővé válik Kass János és a fényképezés viszonya.

Nem volt rendszeres és rendszerező a fotóival. A képei meghatározásával, archiválásával többen, többször próbálkoztak, de Janónak mindig elfogyott egy idő után a türelme. Jobban érdekelt a van és a lesz, mint a volt. Először 1990-ben ültem sok délutánt nála a Hankóczy utcában, s próbáltam valamilyen, muzeológusként még éppen elfogadható, viszont a kassmértékű művészi szabadság mindennapi megélését még nem veszélyeztető rendet vágni a sok évtizednyi fotó, negatív, dia rengetegében. Ennek során átnéztünk, feliratoztam sok száz, talán ezret is meghaladó számú képet, negatívot. Janó, aki, ha olyanja volt, kiváló mesélő is tudott lenni, mindegyikhez hozzáfűzte az éppen aktuális történetét, mely szólhatott a kép keletkezéséről, a rajta lévő személyekről, vagy valamilyen laza asszociációs hurkon keresztül bármiről. Ezek a kommentárok felértek számomra egy-egy egyetemi művelődéstörténet, művészettörténet szemináriummal, miközben többször kimondásra került általa is, hogy a képek nagyobbik része csak személyes dokumentum, kizárólag, mint a jelenlevők számára érdekes lenyomata Kass János életének. De a beszélgetések, képválogatások, rendezések eredményeképpen kiválogatódott nagyjából másfélszáz olyan felvétele, melyek mindkettőnk szerint jobbak, érdekesebbek voltak a többinél. Ezekből született meg a szegedi Kass Galériában 1991 tavaszán az a kiállítás, mely először mutatta be önállóan a fényképező Kass János munkáit. Itt láthatta először a barátokon, ismerősökön túl a nagyközönség is

Huszárik Zoltánék látogatását a beteg Amerigo Totnál, vagy Huszárik ötvenedik születésnapjának ünneplését szülőfalujában, édesanyjánál. Senki sem tudta, ő sem, hogy néhány hónap és ismét Domonyba kerül a rendező, de immáron örökre. Ennek ismeretében kicsit más szemmel kell nézzük ezeket a fényképeket. Kiállítottunk két képet Lukács Györgyről, néhányat Escher Károlyról, Barcsay Jenőről, Hincz Gyuláról, akik egykoron tanárai is voltak Kass Jánosnak. Kondor Béláról, Juhász Ferencről is voltak képek és láthatták talán a legszebb sorozatát, a féloldali bénulás okozta sokkból éppen valahogy kikecmergő Ferenczy Béniről, akihez Kass János a négy-öt éves lányát is elvitte, s a gyermeki rajzoknak, megnyilvánulásoknak örülő beteg ember örökölt meg Kass János felvételein. Emlékszem még a Kassák Lajos utolsó kiállításán készült képeire. Itt sem nehéz belelátni a 80 éves művész arcába, tekintetébe a befelé fordulást, a készülődést a túlsó oldalra. Alig telt el néhány hónap és a főváros jelölhette ki a díszsírhelyet. Temetésére 1967. július 22-én került sor a Farkasréti temetőben. Síremlékét Vilt Tibor alkotta. Itt olvasható sírverse: *“Éltem bár nem akarták, hogy éljek. / Dolgoztam, bár nem hagyták, hogy dolgozzam. / Meghaltam. Mi mást tehettem volna. / Bocssásátok meg minden jószágomat.”* (Kassák Lajos: *Sírfeliratom*). Sorolom még, kik álltak, ültek, feküdtek még Kass János objektívje előtt: Mészöly Miklós, Kurtág György, Reismann Marian, Vilt Tibor és Schaár Erzsébet, Tóth János operatőr... Akárhogy is, de meglehetősen illusztris névsor. Azok, akikkel Kass János kapcsolatba, barátságba került, és megmaradt valahogy a képük. Mert olyan fotók is vannak szép számmal, melyekről csak a történetek élnek, de a képek rejtőznek valahol, ideiglenesen vagy örökkön örökké. Sajnálkozhatunk, de ez a fotók sorsa. Születnek, vannak, elvesznek vagy megmaradnak, csak a jószerecske kérdése. Ezekből az itt megmutatott képekből még két önálló fotókiállítása nyílt meg Budapesten, 2007-ben a Kolta Galériában, majd egy évvel később a Bethlen Galériában, mindkettő Katkó Tamás szervezőmunkájának eredményeképpen. *„A háború után nagy nehezen sikerült egy kis Retina gépet venni, amivel amatőr módon kezdtem*

el fotózni. Később ez egyre tudatosabb lett, amihez hozzájárultak fotós barátaim” (Gál József interjúja Kass Jánossal. Ld. *Újabb bibliográfiai tételek Kass János életművéhez*. Mozaik Kiadó, Szeged, 2008. 15–16. o.) Ha az imént említettem Reismann János nevét, ne hallgassuk el, hogy barátai, közeli ismerősei között meglehetősen sok fotográfus is akadt, akik hatottak személyiségére, a fotós pályájára. Köztük volt Reismann húga, Marian, akinek a révén még 1982-ben megismertem Kasst, Sándor Zsuzsa, Langer Klára, Vajda Ernő doktor, a tudós botanikus, ügyvéd, Magyarország növényfaunájának maig utánozhatatlan tehetségű és szorgalmú fotográfusa, Vámos László, aki akkoriban a Magyar Fotóművészek Szövetségének főttkára volt, és a három Károly, Escher, Gink és Koffán. Legtöbbjüknek kiállításokat is rendezett az akkor még a Kosuth téren a régi Kúriában – a mostani Néprajzi Múzeumban – lévő Magyar Nemzeti Galéria dísztermében és másutt. *„Az 1960-as évek elejétől fotókiállításokat rendeztem. A fotós megnyilatkozásának ez a formája szerfölött érdekelt. Legelőször Escher Károly kiállítására került sor, majd Vajda Ernőé, Reismann Mariané, Reismann Jánosé, Koffáné, Sándor Zsuzsáé, Zinner Erzsébeté, Gink Károlyé, Vámos Lászlóé. Nemcsak a munkásságuk vonzott, hanem a személyük is, hiszen valamenynyien régi, jó barátaim voltak. A fotó a felszabadulás után, ezeknek a kiállításoknak az időszakában vonult be a Nemzeti Galériába. (...) Engem leginkább a személyiség kibontásának lehetősége érdekelt ebben. Escher Károlyt a magam koncepciója szerint két véglet nézőszögéből mutattam be. Az egyik a zseniális riporter tevékenységét érzékeltette, a másik a művészetek iránt megmutató különleges affinitását. A kiállítás idején Escher Károly 1919-es dokumentumfilmjét is vetítettük, s miközben pergett a film, elbújunk a vászon mögé, egy lyukat vágunk ki belőle, hogy azon keresztül Eschert és a közönséget fotózhassam. (...)”* (Gách Marianne: Beszélgetés Kass Jánossal. *Fotóművészet*, 1977. 4. sz. 3–9. o.).

Foglalkozott a fotó sokféle ágával-bogával, nem csak használta a fényképezőgépet, de adott tudásából, tehetségéből a magyar fotográfiának is. Ő tervezte

Amerigo Tot és Huszárik Zoltán, 1981. Fotó: Kass J.

Huszárik Zoltán édesanyjával, Domonyban, 1981. Fotó: Kass J.

Szántó Tibor

Barcsay Jenő

Vilt Tibor

Schaár Erzsébet szobra, háttérben Vilt Tibor. Fotók: Kass János

Reismann János *Nyugtalan* évek című kötetét. Írt cikkeket, esszéket, kis tanulmányokat neves fotósokról, „Nemrég két fényképészről írtam a *Tiszatáj* című folyóiratba. Az egyik Székely Aladár, a másik Fischer császári és királyi udvari fotósnak a millenniumra készült felvétele egy talpig díszmagyarba öltözött úrról. Az Ady-képet beragyogja a költő lángeszze, a másik pedig a gonosz operett-korszak afféle mikroszkopikus metszete. (...)” (Gách M: i.m.). Szép tanulmányt jelentetett meg 1978-ban Lengyel Lajosról, aki nemcsak nyomdász, tipográfus, könyvtervező, de fotográfus is volt (Kass János: *Ötven év képben és írásban* 59–60. o.). A Covina Kiadó megbízásából Kálmán Kata, Vajda Ernő, Koffán és Gink és mások képeivel megtervezte és tipografizálta a magyar fényképezésről szóló könyvsorozat néhány darabját.

Látta a magyarországi fényképezés mostoha sorsát és véleményét nem rejtette véka alá. Csak felhívnam a figyelmet az idézet végi hivatkozás dátumára, 1977-et írunk, mikor ezeket mondta: „Elképesztő szegény, hogy nincs szervezett, főiskolai szintű fotós szakemberképzés. Minden főiskolán, minden egyetemen

alakult egy-egy ilyen vagy olyan vonatkozású elméleti műhely, de a fotóról szó sincs. Előbb-utóbb ezt a problémát is meg kell oldanunk. Én el is vállalnám a megszervezését, ha nem volna más programom. Nekem a fotó oly nélkülözhetetlen eszköz, akár az autó vagy az ecset. Talán élni sem tudnék nélküle.” (Gách M: i.m.).

Barátja volt még az ifjabb fotós generációból Szelényi Károly, Jelenczki István és még mások is, olyanok, akik majd csak holnap és holnapután jutnak az eszembe. És ha már itt tartunk, ne hallgattassék el az sem, hogy a Magyar Fotóművészek Szövetségének is tagja volt 1970-től kezdődően. „Vagy 10-15 éve vagyok tagja a Fotóművészek Szövetségének, de ennél sokkal régebben fényképezek. A műfajjal negyven éve ismerkedtem meg, s ma is ugyanazzal a négy évtized előtti Retinával fotózom, mint a kezdet kezdetén. A fotó igen fontos műfaj, mondhatnám így is, minden kattintás keletkezésünk-létünk egyik meghatározója. (...) Hisz a fotózás művészi voltában? Már hogyné hinnék benne. Ha művész a fotós, akkor alkotása művészetté nemesedik. (...)”

Szelényi Károly és Kass János, 1970-es évek.

Nagy László

Koffán Károly. Fotók: Kass János

Nekem a fotóval kapcsolatban három nagy élményem volt. Az egyik 1957-ben Bécsben a Family of Man című vándorkiállítás, a másik a személyes találkozásom Bressonnal, a harmadik Ben Shan fotóival való ismerkedés Londonban (...)' (Gách M: i.m.).

Az általa készített fotók, ahogyan látom, alapvetően három csoportra oszthatók: A legtöbb az nagyon személyes, családi, otthoni kép, ezeken felesége Hajnal Gabriella, lánya Kass Eszter, második felesége Bánki Vera és a tágabb család többi, általam nem ismert tagjai láthatók. Legfeljebb féltucatnyi olyan felvétel akad köztük, melyek autonóm képként is megállják a helyüket, a többi arra való, amire készült, hogy őrizze egy-egy ember, egy-egy hely, dolog emlékét. Addig fontosak, míg élnek a képekhez köthető személyek, aktívak a történetek. A másik kupacot a neki fontos színterek, helyzetek, események, emberek fényképei alkotják, ezek közül kerülnek ki a válogatott, kiállításra érdemes, közfigyelemre is jogot formáló felvételei. Ezekről mondta, az alcímben már idézett mondatot: *„Én a dokumentálást fontos feladatnak érzem, hiszen nagy kor*

részese és tanúja voltam és vagyok (...)' (Gách M: i.m.). A harmadik csoportba pedig a műveinek, kiállításainak, egy-egy később felhasznált motívumnak a dokumentálása tartozik. Szüksége volt a képeinek, szobrainak, terveinek reprójára, a kiállításainak enteriőrjeire, egy-egy bélyeghez, könyvillusztrációhoz fotó-alapanyagra. Ilyen képek nagy számban várnak majd egy művészettörténészre, aki a teljes Kass-életmű ismeretében helyére rakja ezeket a kis mozaikdarabkákat is, melyek igazából nem a fotózó Kass János életművének részei. Ha nagyon pontos akarnék lenni és miért is ne, akkor meg kell még említsem, hogy volt egy időszaka, amikor a fotók közvetlenül is az alkotói folyamatainak részévé váltak, kollázsokat, montázsokat vágott és ragasztott, talált és maga által exponált fényképekből. Gách Mariannának így beszélt erről: *„A montázs lehetősége akkor kezdett izgatni, amikor Babits Gólyakalifáját illusztráltam. Azon tündöttem, miként jelenítsem meg azt a megfoghatatlan, különös rejtélyt, hogy a világmindenség egyetlen percében történő események zuhatagában a születéseknek,*

Kass – fénycsíkkal

Kass Eszter. Fotó: Kass János

Hajnal Gabriella. Fotó: Kass János

Kass Eszter és Kass János kiállítása, közepén Izinger Katalin, 2009. szeptember. Székesfehérvár, Művészetek Háza. Fotó: Göbolyös Imre

Kass János és Amerigo Tot, mellettük egy újságrónő és Szelényi első felesége, elől Bánki Vera. 1980. Fotó: Szelényi Károly

Kass-kiállításon a Budapest Galériában, 1997. december 9. Kass János, Bánki Veronika, Szabó István. MTI Fotó: Kovács Attila

meghalásoknak, ha látszólag nincs is közülük egymáshoz, az egyidejűség mégis összefűzi őket. Amikor valakivel beszélgetek, bármit mondok is, ezzel párhuzamosan jónéhány másfajta gondolat is kavargó a fejemben. Nos, számomra a montázs nemcsak az egyidejűséget érzékeltette, hanem az önkifejezés egyik formájának bizonyult. (...)” (Gách M: i.m.). Ezekből még nem láttam egyet sem, de nem adom fel...

Ha már majdnem kész a leltár, említsük még meg, hogy Kass János fotós hagyatékának van egy további, viszonylag terjedelmes része, az, mely életének 83 éve alatt róla készült. Ezek a fényképek sok szempontból kiegészítik az életfolyam dokumentálásának imént említett igényét, s néhány közülük képként is fontos, értékes. Henri Cartier-Bresson budapesti látogatásakor Reismann János elvitte Kass János lakásába is a neves francia fotográfust, aki Janóról és feleségéről, Hajnal Gabrielláról is készített felvételt. Az előbbi 1991-ben még láttam, azóta valahol bujkál, a másikhoz nem volt szerencsém eddigelé. A megmaradt képek árnyaltan mutatják a különböző életkorú Kass Jánost, végigkísérik életét, pályáját, de nem csak az övét, hiszen a képekből jól láthatóan kikerekedik a huszadik század második kétharmadának, a huszonegyediknek első dekádjának magyar és nemzetközi művészeti életének néhány fontos részlete is.

Juhász Ferenc – évtizedeken át, haláláig barátja – a maga indázó, jelzős szerkezetek burjánzásába rejtett véleménye, melyet egy kiállítás megnyitón olvasott fel több mint negyed százada, méltón foglalja össze a kassai életművet, elhelyezve benne a fotót is. „Hányféle kezdés és hányféle robbanás, lobbanás! Rajzok, Shakespeare-illusztrációk. Az ember tragédiája zseniális rézkarc történelem-apokalipszise, a gép-rovar-történelem-látomásvilágegyetem, a Biblia, asszír-babilon zöld rozsdavilág-kőpajzs-föltámadása, könyvtervek, illusztrációk, a beszédet kérő sejtelem-néma fejek, a pálca szobrok, sírkövek, költészet-napi plakátok, ötletek, filmek, vastag vajszínű papírokra préselt negatív pálcikasorozat-képletek, fényképek, folyóirat-arcok, bekeretezett, vérell és rózsával leöntött lapos fejek, sík szenvedés-énekek, ez az ő élet-vallomása, ez az ő halál-ragyogása. Ez Kass János ihletének létezés-térképe. (...)” (Juhász Ferenc:

Halálaitétek. Megnyitóbeszéd a Kass Galériában 1985. júl. 26. Megj: Kass János: *Ötven év képben és írásban* 48-49. o.).

Mielőtt megmutatnánk az emlegetett Kass János felvételekből néhányat, illesszük vissza a fényképeket az életmű egészébe. Véleményem szerint az együtt kiválasztott másfél száz Kass János felvétel része lett a magyar fotóművészet történetének, bármiikor, bármilyen helyzetben elővehető, megmutatható, használható annak rendje-módja szerint. Azok a fényképei, melyeken egyéb képzőművészeti tevékenységét dokumentálja, adattári elemek, melyek segítik pályaképének minél teljesebb, pontosabb megrajzolását, ha majd itt lesz az ideje. Hasonló sorsuk van azoknak a felvételeknek, melyek róla készültek, értő művészettörténészek majd felhasználják a tanulmányaikhoz, könyveikhez, monográfiáikhoz belőle tetszés szerint. És igen, a családi képek. Azokat őrzik a hozzátartozók, barátok, néha megnézik és emlékeznek...

Képek és szövegek:

„**Mészöly** Miklós és Polcz Alaine városmajori otthonában készültek ezek a képek 1951-ben. Negyvenöt éve őrzöm a negatívokat, a felvételeket, gyönyörű, kegyetlen ifjúságunk dokumentumait! (...) A terasz, ahol a képek készültek, a kertre néz. De a Csaba utcában, amint azt a Filmben Mészöly Miklós oly gyönyörűen, torokszorítóan megírta, hamarabb megy le a nap és hűvös levegő húzódik le délután az árnyékos Kis-Svábhegyről. Ez az oldal mindig is hidegebb volt. Így rekonstruálva, a képek bizonyossága szerint, kora délután működött a kis Kodak Retina, az árnyékok is ezt bizonyítják. (...) A Városmajorban nőnek az árnyak, de kegyetlen és gyönyörű ifjúságunk dokumentumait néhány negatív filmkocka, néhány kép ma is elevenen őrzi. (Alföld, 1996. 9. sz. és Kass: *Írások és képek* 24-27. o.)

„Néhány éve Buba asszonynak mondtam: van fotóm **Borsos** Miklósról, focizunk a Műegyetem salakpályáján. Ez lehetetlen – mondta Buba. Miklós ezzel talán otthon nem dicsekedett, pedig itt vannak a fotók, klottyatyában rúgjuk a labdát a Stoczek utcai MAFC pályán. Mindez szürke

Hincz Gyula, 1952

Kassák Lajos a kiállításán, 1967

Escher Károly

Lukács György. Fotók: Kass János

filmhíradóként pereg előttem, össze-összeefonódva a londoni 6:3-mal.”

(Kass: Írások és képek 44. o.)

„Hogyan fotóztam **Lukácsot**? Ez is a hatvanas évek elején történt. Egy angol barátom megkért, hogy segítsék két londoni fiatalembernek. Három kívánságuk volt, mint a mesében: találkozni Lukács Györggyel, megnézni egy Jancsó filmet és látni a magyar pusztát. Mindhárom teljesült. Almási Miklós, Lukács tanítványa segítségével eljutottunk Lukácshoz. Emlékszem, vasárnap 11 órára várt bennünket. Kezében az elmaradhatatlan szivarral fogadott, s a két fiatalemberrel másfél órán át vicceket meséltek egymásnak angolul. Filozófiáról egy szó sem esett, én meg közben fotóztam Lukácsot.” (Gál József interjúja Kass Jánossal. Ld. *Újabb bibliográfiái tételek Kass János életművéhez*. Mozaik Kiadó, Szeged, 2008. 15-16. o.)

Hincz Gyula fényképéhez, mely nekem azt mutatja, hogy szóval, kézzel, fényképezőgéppel egyformán ábrázolt, nincs lényegi különbség, nincs kvalitásbeli különbség, hogy a benne megképzett képeket milyen formában tette mások számára is láthatóvá. „Aszketikus, törékeny alakja Assisit idézte, a szegények Szent Ferencéét. Óriási akaraterő dolgozott benne, önfegyelem és egy erőmű turbinája, szakadatlan tevékenységre készítette őt. Csillag, mindenre figyelő tekintete, csendes szava mögött az örökös közlési vágy egyszerre, egy időben több réteget szakított fel. Hatalmas ismeretanyag feszítette. Mondatai torlódtak, akár képein a formák, színek gyors, türelmetlen ecsete nyomán. Tüzes színei követelték a fényt, akár üvegablakai a napsütést. Kettős feszültségben élt, mindent elnyelt és visszasugárzott, felfokozott energiával.” (Kritika, 1986. 4. sz. és Kass: Írások és képek 47. o.)

„**Kassák** Lajosról, nyolcvanadik születésnapja alkalmából rendezett kiállításán egész sor fényképet csináltam. Három hónappal azután meghalt.”

„**Escherrel** még a hatvanas évek elején találkoztam a Móra kiadóban, amelynek az íródái a New York palotában voltak. A kapualjban ott állt Escher, hosszú kabátban, elkéseredetten, és én akkor borzasztó öregnek láttam. Lehetett már 60 éves is... Arra panaszkodott, hogy neki már többé nem lesz kiállítása. Azt mondta: engem a múlt emberének tartanak. Én úgy tudtam, hogy nem egészen úgy van, hiszen Mihályfi Ernő, később Boldizsár Iván is tartotta föl a védőernyőt, de hát ő nem így élte meg. Én akkor azt feleltem neki, lesz kiállításod, megpróbálom megrendezni. Föl is mentem Pogány Ö. Gáborhoz, a Nemzeti Galéria akkori igazgatójához, aki bizony nem fogadott. Később a titkárnő segítségével a találkozómégis létrejött. Azt hitte, magamnak akarok kiállítást rendezni. Amikor kiderült, hogy Eschernek, rögtön följánlotta a Galéria dísztermét. Megelégedtem volna az előcsarnokkal is, ő azonban erősködött a díszterem mellett, így ott rendeztük meg a kiállítást. Escher 70. születésnapjára rendeztem egy bemutatót, amelynek érdekessége volt, hogy sok képet felnagyítottam. Például a Csodálatos mandarin Lányát táncoló Lakatos Gabriellát ábrázoló fotót életnagyságúnál nagyobbra. Escher képein kívül még tíz nagyszerű fotográfusnak rendeztem meg a kiállítását. Valamennyi nagy siker volt. Akkoriban ilyesmit nem lehetett látni Magyarországon, mert a fotográfiát nem tartották művészetnek. Engem pedig megtiszteltek a fotósok, beválasztottak a szövetségükbe, látva, hogy tudnak velem mit kezdeni.” (Gál József interjúja, i.m.)

Barcsay Jenő és
Kass János Szentendrén.
Fotó: G. Fábri Zsuzsa

Kurtág György (középen)
és Kass János, 1978 körül

Tóth János operatőt.
Fotó: Kass János

Ferenczy Béni, 1962
Fotó: Kass János

PHOTOGRAPHS OF KASS, BY KASS, FOR KASS

For János Kass, the camera was a tool to help him capture and keep the situations, places, and people he liked. In this study I attempt [writes the author, a photo historian] to separate the inseparable: to extricate the photographs from Kass's complex and multilayered oeuvre and examine them, in order to reintegrate them with the whole, for that is where they belong. His photos are the important, memorable and at times aesthetically moving products of an artist's life, sometimes autonomous, consciously made photographic *objets d'art*. Károly Kincses divides the photos Kass took into three broad groups: most are very personal pictures of home and family, and at most half a dozen of them would stand their own as independent pictures. They are important as long as the people linked to the pictures are alive, and the events relevant. The second group is the photos of places, situations, events and people important to him, and this includes photos chosen for exhibitions or worthy of being widely known. The third group consists of documentation of his works, exhibitions, and certain motifs used subsequently in his work. He needed reproductions of his pictures, sculptures, and plans, he needed the interiors of his exhibitions, basic photographic material for a stamp or a book illustration. Many, many such pictures await an art historian who will come and collate these small mosaic tiles in the knowledge of Kass's oeuvre. There is also a relatively extensive part to his photographic legacy: the photos taken of him over the 83 years he lived. The extant images show a nuanced picture of János Kass at various ages. They follow his life and career, and not his alone; from the pictures emerge several important details of the Hungarian and international art world in the second third of the 20th century and the first decade of the 21st.